

CUMHURİYET DÖNEMİNDE UYGULANAN EĞİTİM UZMANI YETİŞTİRME VE İSTİHDAM POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Ayhan AYDIN*

Günümüzde Bilim ve Teknoloji hızla gelişmektedir. Bu gelişme sonucu oluşan hızlı bilgi birikimi her alanda uzmanlaşma eğilimini artırmaktadır. Doğal olarak bu durum, Eğitim Sistemine yönelik bireysel ve toplumsal beklentileri de artırmaktadır. Bu beklentilerin sadece Öğretmenlerle karşılanması düşünülemez. Eğitim hizmetlerinin çağdaş ölçülerde gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesi, öğretmenler kadar önemli bir diğer unsur, Eğitim Uzmanlarıdır. Başka bir anlatımla, bugün Eğitim Sisteminin verimli ve yeterli olarak işletilebilmesi için, Yönetim-Denetim-Program gibi çeşitli uzmanlık alanlarında yetişmiş insangücünün istihdamına gereksinim duyulmaktadır.

Türkiye'de özellikle son dönemde Eğitim Uzmanı yetiştirmek amacıyla çok sayıda Yüksek Öğretim Programı açılmıştır. Oysa en önemli İstihdam Kurumu konumunda bulunan Milli Eğitim Bakanlığı her türlü uzmanlık kadrosuna atanmada, öteden beri öğretmen olmayı yeterli görmektedir. Eğitim Bilimleri Programları mezunlarının istihdam olanaklarını daraltan bu durum, bir yarıyla Eğitim Fakültelerini, diğer yarıyla Milli Eğitim Bakanlığı'nı ilgilendirmektedir. Bu soruna dikkat çekmek ve mevcut durumu aydınlatmak için Eğitim Uzmanlığı alanındaki gelişmelerin dünden bugüne nasıl bir seyir izlediğinin incelenmesinin, yararlı olacağı umulmaktadır. Bu amaçla Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde gerçekleştirilen İlköğretim ve Bakanlık Müfettişi Seçme-Yerleştirme ve İstihdamı Politikaları tarihsel gelişim sürecine bağlı olarak incelenecektir.

Cumhuriyet döneminde, Eğitim Uzmanı Yetiştirme konusuyla ilgili uygulamalara bakıldığında, 1924 yılında Atatürk'ün özel daveti üzerine Türkiye'ye gelen ünlü Eğitim Bilimci John Devvey tarafından hazırlanan "Türkiye Maarifi Hakkındaki Rapor"un ilk belge olduğu görülmektedir. (Devvey 1924) Eğitim Uzmanlarının Eğitim Sistemi için önemin*; işaret ettiği raporunda; "Uzman yetiştirmek üzere iki öğretmen okulunda okul müdürleri ve müfettişlerin yetiştirilmesi amacıyla, eğitim bölümlerinin açılmasını ve bu programlara özel olarak seçilmiş öğretmenlerle, lise mezunlarının kabul edilmesini" önermektedir. Aynı yıl "İlk Tedrisat Müfettişlerinin Vezâifine Dair talimatnamesi yürürlüğe konmuşdur. Ne

* Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü Misafir Öğretim Görevlisi

var ki söz konusu talimatnamede, ilköğretim müfettişlerinin seçilmesi ve yetiştirilmesine ilişkin ilkelere yer verilmemiştir.

Cumhuriyet döneminde, ilköğretim müfettişliğine atanma koşullarının düzenlendiği ilk yazılı belge ise, 1927 yılında yayınlanan "İlk Tedrisat Müfettişleri Talimatnamesi"dir. Bu talimatnameye göre, İlköğretim müfettişi olabilmek için, ilkokullarda beş yıl öğretmenlik yapmış olmak koşulu aranmakta, ayrıca kıdem ve deneyim sahibi olmak tercih sebebi sayılmaktaydı. İlköğretim okulu müdür yardımcıları ile eğitim dersi öğretmenleri de isterlerse müfettiş olarak atanabiliyorlardı. Müfettiş seçme ve atama işlerini doğrudan Milli Eğitim Müdürleri veya Maarif amirleri yapmaktaydılar. (Başar 1985: 111)

İlköğretim müfettişliğine atanma konusunda daha ayrıntılı bilgilere 1928 yılında yayınlanan "İlk Tedrisat Müfettişliğine Talip Olanların Seçilmesi Tarzları Hakkında Talimatname" adlı belgede rastlanmaktadır. Bu talimatnameye göre; 25 yaşını bitirmiş olan ilköğretmen okulu müdür ve öğretmenleri ile en az iki yıl öğretmenlik yapmış "Orta Muallim Mektebi" mezunları, sınavsız olarak ilköğretim müfettişi olabiliyorlardı. Sınavına, her bölgede bulunan ilköğretmen okulu müdürü ve eğitim dersi öğretmenleri komisyon üyesi olarak katılıyordu. Sınav yazılı ve sözlü olarak iki aşamada yapılıyor ve yazılı sınav soruları bakanlıkça hazırlanıyordu. Sınav konuları şunlardı; Eğitim, Eğitim Psikolojisi, Sosyoloji, herhangi bir eğitim sorunuyla ilgili yarım saatlik bir sunu, uygulamalı bir ilkokul teftişi yapma ve uygulamalı bir ders verme. Sınav sonuçlarına göre, seçme işlemi bakanlıkça yapılıyor ve yabancı dil bilenlere öncelik tanınıyordu.

1929 yılında yayınlanan "İlk Tedrisat Müfettişleri Rehberi"nde ise, ilköğretim müfettişlerinde bulunması gereken kişisel ve mesleki özellikler sıralanmakta: Meslekte başarının sevgi, özel yetenek ve kuramsal uygulamalı hazırlığa bağlı olduğu, müfettişin önce iyi bir öğretmen olması, ciddi bir öğrenimle meslek yaşamına hazırlanmasının önemine işaret edilmektedir.

İlköğretim Müfettişlerinin istihdamı konusunda önemli bir başka gelişme ise, "İlk Tedrisat Müfettişleri Talimatnamesi"ne 1938 yılında eklenen bir maddeyle, İlköğretim müfettişi olabilmek için Gazi Terbiye Enstitüsü'nden veya yabancı ülkelerdeki dengi bir okuldan mezun olma koşulunun getirilmesidir. Söz konusu talimatname ile ilgili uygulama esasları ise, ancak 1945 yılında yayımlanan "İlköğretim Müfettişliği Staj Yönetmeliği" ile düzenlenmiştir. Bu yönetmelikle sağlanan en büyük yenilik; ilköğretim müfettişliğine atanmada, yükseköğretim germe şartının getirilmesidir. Bununla birlikte uygulamada bu şarta gerekli

önem verilmemiş ve bakanlıkça ilkokul öğretmenleri için açılan kısa süreli müfettiş yetiştirme kursları, önceliğini korumuştur.

Öte yandan, 12 Ocak 1961 tarih ve 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun 23. maddesiyle ilköğretim müfettişliğine atanma Koşulları ise şöyle belirlenmiştir;

a) İlköğretmen okulu mezunu olup da, ilköğretim kurumlarında üç yıl asil öğretmenlik yaptıktan sonra Eğitim Enstitülerinin veya yabancı ülkelerdeki bu enstitülere denk okulları bitirenlerden;

b) İlköğretmen okulu mezunu olup ilkokullarda en az sekiz yıl öğretmenlik veya en az iki yıl ilköğretim ve ilkokul müdürlüğünde müdür yardımcılığında çalışmış olmak koşuluyla, en az altı yıl öğretmenlik yapmış olanlardan, Milli Eğitim Bakanlığınca kabul edilecek esaslara göre bu görevlerdeki başarıları ve müfettişlik için gerekli nitelikleri taşıdıkları saptanan adaylardan, bu amaçla açılacak kurslarda başarılı olanlar arasından Bakanlıkça atanır" denilmektedir.

Görüldüğü gibi, söz konusu yönetmelikte, seçme sistemine açık.ık getirilememiş, gerekli nitelik ve yeterliklerin neler olduğu ve nasıl belirleneceği konularında ölçüt geliştirilememiştir. 1962 yılında yenilenen aynı adlı yönetmelikte ise, müfettiş seçme ve yetiştirme konularındaki mevcut anlayış tekrar edilmiş, yenilik olarak sadece Eğitim Enstitülerinin eğitim bölümüne girebilmek için, üç yıl ilkokul öğretmenliği yapmış olma koşulu getirilmiştir.

Zaman içinde ilköğretim müfettişi gereksiniminin artması, kursla müfettiş yetiştirme çabalarını hızlandırmıştır. Bakanlık 1982'de valiliklere gönderdiği genelgeyle, söz konusu kurslara katılma koşullarını şöyle belirlemiştir; Hapis veya maaş kesiminden ağır disiplin cezası almamış olmak, üç yıllık eğitim enstitüsü mezunu ve en az beş yıl başarılı ilkokul öğretmenliği veya yöneticiliği yapmış olmak, son beş yılın teftiş raporları ortalaması iyi olmak, kıdemi yirmi yılı, yaşı kırkı geçmemek, erkek olmak, Eğitim Bakanlığı bünyesinde çalışıyor ve sağlıklı olmak, valilikçe aday seçilmiş olmak. Genelgeye göre, seçilen adaylar önce mülakata çağrılacak, kazananlar daha sonra altı yüz saatlik bir yetiştirme kursuna alınacaklardır.

İlköğretim müfettişlerinin seçilmesi ve yetiştirilmesi konusunda son belge, 1990 yılında yayınlanan "İlköğretim Müfettişleri Kurulu Yönetmeliği"dir. Bu yönetmeliğin 13- maddesine göre;

"İlköğretim müfettişi yardımcılığına, üniversitelerin Eğitim Yönetimi ve Teftiş Bölümü mezunlarının doğrudan, beş yıl öğretmenlik deneyimi

olan öğretmenlerin, 6 ay süreli hizmet içi kursundan geçirilerek atanacakları"belirlenmektedir.

Öte yandan Bakanlık müfettişlerinin istihdamı ile ilgili ilk belge, 1925 yılında yayımlanan "Maarif Müfettiş-i Umumilerinin Selahiyet ve Vezaifi Hakkındaki Talimatname"dir. Bu talimatnameye göre, bakanlık müfettişi adaylarının 30-50 yaşları arasında bulunmaları, üniversite veya yüksek okul meunu olmaları, kendi alanlarında çeviri yapabilecek kadar yabancı dil bilmeleri, beş yıl orta dereceli okul öğretmenliği yapmış olmakla birlikte, en az beş yıl da okul veya Milli Eğitim Müdürlüğü yapmış olmaları veya üç yıl müfettiş yardımcılığı görevinde bulunmuş olmaları öngörülmüştür. Söz konusu talimatnamede müfettiş yardımcısı olma koşulları ise, şöyle belirlenmiştir; 28-40 yaşları arasında olmak, beş yıl orta dereceli okul öğretmenliği yapmak, kendi alanında çeviri yapabilecek düzeyde yabancı dil bilmek ve yüksek öğrenim yapmış olmak (Taymaz 1982: Ti).

1926 yılında kabul edilen ve 789 sayılı Maarif Teşkilatı Kanunu ile Maarif Emirlikleri kurulunca, daha önce (1 Ekim 1923) Milli Eğitim Bakanlığı Merkez Kuruluşları arasında bulunan Teftiş Kurulu, Talim Terkiye Kuruluna bağlanmış ve bu amaçla "Maarif Vekaleti Müfettişlerinin Hukuk Selahiyet ve Vazifelerine dair Talimatname" adıyla yeni bir yönetmedik hazırlanmıştır. Söz konusu talimatname ile, o tarihe kadar yayınlanmış bulunan teftişle ilgili yönetmelikler de yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni yönetmelik, müfettişliği, merkez ve mntıka müfettişliği olmak üzere iki ayrı grup olarak düzenlemiştir. Merkez müfettişlerini ise yapacaklar* isler bakımından; a) Eğitim ve Öğretim, b) Yönetim, c) Kütüphane. Güzel Sanatlar ve Müze Müfettişi olmak üzere üç grupta toplamıştır. Söz konusu yasanın 26. maddesinde ise, Bakanlık müfettişliğine atanacak olan. arda aranacak nitelikleri şöyle belirlemiştir:

"1 - Üniversite veya Yüksek Okul mezunu olmak.

2 - Orta veya yüksek dereceli okullarda en az sekiz yıl öğretmerlik yapmış olmak ve bu süre içinde en az üç yıl meslek bünyesinde yönelim işlerinde bulunmak ve öğretmenlikle birlikte yönetim işlerinde ele üstün başarısı tespit edilmiş olmak"

1926 yılında Talim Terbiye Kuruluna bağlanan Teftiş Kumlu Başkanlığı, 2287 sayılı Kanun ile 1933 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Merkez Örgütü kapsamına alınarak yeniden kurulmuştur. Söz konusu kanununun 10. maddesinde Teftiş Kumlunun kuruluş şekli ve başkanın görevleri belirtilmiştir. 11. madde ele ise, "Teftiş Kurulunun görevleri ve çalışma biçim >ir tüzük ile belirlenir" denilmektedir. Ne var ki bu tüzük hiç bir zaman

hazırlanıp, yürürlüğe konamamıştır. Bu nedene, 1926 yılında kabul edilen yönetmeliğin, daha sonra çıkarılan kanunlarla çelişen maddeleri dışındaki hükümleri, 1967 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. (Sa 1970: 179)

Zaman içinde bakanlık müfettişliğine atanma koşullarında, nesnel davranılmadığı ve adaylarda aranması gereken niteliklerden ödün verildiği gözlenmektedir. Örneğin, 1968 yılında yayımlanan,"Teftiş Kumlu Yönetmeliği"ne göre, müfettişlik tek tür olarak alınmış yabancı dil bilme ve yaş koşulları kaldırılmış, okul veya Milli Eğitim Müdürlüğü yapma koşulu "yöneticilik" yapmış olma olarak değiştirilmiştir. 1979 yılında yenilenen söz konusu yönetmelikte, müfettiş seçme ve yetiştirme sistemine ilişkin herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Son olarak 1981 yılında Teftiş Kumlu valiliklere bir yazı göndererek, valilerden bölgelerindeki başarılı öğretmenler arasından, müfettiş adayı seçilmelerini ve bakanlığa bildirmelerini istemiştir.

Görüldüğü gibi, ülkemizde varlığını günümüzde ele sürdüren geleneksel anlayışa göre, eğitim hizmetlerine atanmada, temel ölçüt öğretmenliktir. 1926 yılında yürürlüğe giren 789 sayılı "Maarif Teşkilatına Dair Kanun" sadece ilköğretim müfettişlerinin ve "Tatbikat Müdürleri" (ilkoku öğretmeni adaylarının uygulama yaptıkları okulların müdürleri)nin Eğitim Enstitülerinde yetiştirilmelerini öngörmüştür. Bu yasanın 12. maddesinde yer alan "Meslekte aslanan öğretmenliktir" hükmü, 1973 yılında çıkarılan 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununda da yinelenmiş ve öğretmenlik "eğitim öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini kapsayan özel bir ihtisas mesleği olarak tanımlanmıştır. Özetle, kanun koyucu "eğitim-öğretim ve yönetim görevleri"ni "öğretmenlik" kavramı içinde ele almıştır. Böylece 789 sayılı yasanın "Meslekte aslanan öğretmenliktir" hükmü, bir bakıma 1739 sayılı yasa ile de sürdürülmüş ve ilköğretim müfettişleri adayları belli bir süre başarılı hizmet gören ilköğretim öğretmenleri arasından seçilerek Eğitim Enstitülerinde yetiştirilmiş ya da çoğu kez bu amaçla kısa süreli yoğun yetiştirme kursları düzenlenmiştir. Her düzeyde yönetici ve Bakanlık Müfettişi ihtiyacı ise herhangi bir uzmanlık eğitimi aranmaksızın, öğretmenler arasından seçilerek atanan elemanlarla karşılanmıştır. Hatta yasada yer alan "Meslekte aslanan öğretmenliktir" hükmüne dayalı olarak, bir öğretmenin bir kararname ile genel müdürlüğe, bir genel müdürün de bir kararname ile öğretmenliğe atanmaları ya da bir öğretmenin bir kararname ile herhangi bir uzmanlık kadrosuna atanması "olağan" uygulamalar haline gelmiştir. 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun 45. maddesi, "Hangi derece ve türdeki eğitim öğretim, teftiş ve yönetim görevlerine, hangi seviye ve alanda öğrenim

görmüş olanların, ne gibi koşullarla seçilebilecekleri yönetmelikle saptanır" hükmü ile aslında yönetim ve denetim elemanlarının, özel olarak yetiştirilmelerini gerekli görmekte ve bunun yapılması için şartlarının saptanmasını yönetmeliğe bırakmakta ise de, bu yönetmelik, yasanın yürürlüğe girişinden bu yana yaklaşık yirmi yılı aşkın bir süre geçtiği haddede çıkarılamamıştır (Bülbül 1984: 106).

Zaman içinde bilim ve teknolojiadaki gelişmeler ve dünyada yaygınlaşan uygulamalar sonucu, Milli Eğitim Bakanlığında, uzmanlık kadroları oluşturulmuş, fakat eğitim uzmanlarının yetiştirilmesi ve istihdamı sürekli olarak gözardı edilmiş, üniversiteler arasında gerekli düzeyde işbirliği sağlanamamış, eğitim bilimlerinin çeşitli alanlarda lisans ya da lisansüstü eğitim gören çok sayıda mezunun, eğitim sistemine girmesinde karşılaşılan engeller aşılamamıştır. Sonuç olarak, uzmanlık kadrolarına atanmada, yeterliğin yerine yetkilendirmeyi koyma sonucu; atama yoluyla verilen uzmanlık yetkileri, yeterliği sağlayamamıştır. (Bursalıoğlu, 1987). Bu konuda yapılan bir araştırma Bakanlık müfettişlerinin % 92'sinin yöneticilik öğrenimi almadığı ve yalnızca % 2'sinin uzmanlık eğitimi gördüğünü göstermektedir (Bilgen 1976: 80).

Öte yandan Altıncı Beş Yıllık Planda belirtildiği gibi, Milli Eğitim Bakanlığı, üniversitelerde mevcut bulunan eğitim bilimleri programlarına rağmen, kendi bünyesinde eğitim uzmanı yetiştirmek ve istihdam etmek amacıyla, yeni bir örgütlenme hazırlığı içindedir. Bu amaçla kurulması tasarlanan Milli Eğitim Akademisi için VI. Beş Yıllık Kalkınma Planda, (DPT 1991: 308).

"Öğretmenlerin hizmet içi eğitimleri de dahil olmak üzere, eğitim uzmanları, eğitim yöneticileri ve teftiş elemanları yetiştirecek ve bir ihtisas kurumu olarak faaliyette bulunacak olan Milli Eğitim Akademisinin kuruluşu çalışmalarına başlanmıştır" denilmektedir.

Sonuçlar

Bütün bu gelişmeler, eğitim uzmanı yetiştirmekle görevli bulunan Eğitim Bilimleri Programları ile esasen sadece istihdam kurumu konumunda olması beklenen, Milli Eğitim Bakanlığı arasında kurulması gereken işbirliğinin gerçekleşmediğini göstermektedir. Bu durum saptamasının iki temel doğurgusu bulunmaktadır.

1 - Eğitim Bilimleri Programlarından mezun olan elemanların, eğitim sisteminde istihdam edilmeleri önemli ölçüde engellenmekte, böylece yetişmiş insangücü atıl kalmaktadır.

2 - Bakanlığın her türlü uzmanlık görevini, (Yönetim, Denetim, Program vb.) kendi kaynağından devşirerek atadığı öğretmenler eliyle yürütmesi sonucu, eğitim sistemi işlevlerini yerine getirmekte yetersiz kalmaktadır.

Öneriler

1 - Üniversite ile Bakanlık arasında, mevcut durumun değerlendirilmesi ve gerekli insangücünün yetiştirilmesi amacıyla işbirliği olanakları sağlanabilir.

2 - Eğitim Bilimleri Programları, öğretmen kökenli adaylara açık :utulabilir. Özellikle Yüksek Lisans programlarına girişte Lisans öğrenimi bulunan Branş öğretmenlerine öncelik sağlanması, istihdam sorununun çözümü açısından pratik bir yaklaşım olabilir.

KAYNAKÇA

Aydın, Ayhan	"Eğitim Uzmanı Yetiştirme Sisteminin Sorunları" Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara, 1993
Başar, Hüseyin	"Eğitim Müfettişlerinin Seçilmesi ve Yetiştirilmesi" Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara, 1985
Bolayır, Fethi	Milli Eğitim ile ilgili Mevzuat , Ankara Sanem Matbaası, 1986.
Bursalıoğlu, Ziya	Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış . Ankara A.Ü. Basımevi, 1987.
Bülbül, A. Suudi	"Eğitim Uzmanlarının Eğitimi" Eğitim Bilimleri Sempozyumu Ankara. A.Ü. Basımevi, 105-113, 1984.
DPT	Altıncı Beş Yıllık Plan. Ankara. DPT Yayınları 1988.
MEB	İlköğretim Müfettişleri Kumlu yönetmeliği. Ankara. MEB Basımevi, 1990.